

Tatiana LARIUȘINA

economist principal,
Centrul Politici Economice IDIS Viitorul

ведущий экономист,
Центра экономической политики IDIS Viitorul

principal economist,
Center of Economic Policy IDIS Viitorul

DESPRE LECȚIILE ÎNSUȘITE ȘI SARCINILE DE MÎINE

După cît se vede, astăzi de situația de pe piața muncii din Republica Moldova este preocupată foarte multă lume – și populația, și antreprenorii, și politicienii, și donatorii financiari. Problemele migrației de muncă, deficitului de mînă de lucru sau „salariului în plicuri” nimeresc tot mai des în vizorul și pe masa de cercetare a experților moldoveni și de peste hotare.¹ Numai că, este regretabil că sesizarea actualității acestei teme pentru Republica Moldova este întrucîtva întîrziată. Este regretabil, măcar și din simplul motiv, că chiar de la bun început a fost clar, că în condițiile de distanțiere de capitalele de afaceri ale Europei și ale lumii, de dezintegrare internă și, în sfîrșit, de lipsă a unor asemenea resurse naturale ca „petrolul și gazul”, Republica Moldova poate să mizeze doar pe propriile resurse. Cu alte cuvinte, în cazul limitării certe a unor asemenea factori de producție, ca „pămîntul, capitalul și inovațiile” Republica Moldova dispune în măsură suficientă doar de resurse de munca. Să se subestimeze importanța unei asemenea împrejurări în cadrul tranziției la economia de piață, a fost destul de nechibzuit.

De dragul adevărului, se cere remarcat, că analiza relațiilor de muncă în cadrul economiilor în tranziție a fost întotdeauna o preocupare nu chiar atît de simplă, deoarece situa-

О ВЫУЧЕННЫХ УРОКАХ И ЗАДАНИИ НА ЗАВТРА

Ситуация на рынке труда Молдовы сегодня волнует, кажется, всех – и население, и предпринимателей, и политиков, и доноров. Все чаще проблемы трудовой миграции, дефицита рабочих рук или «зарплаты в конвертах» попадают в поле исследовательского интереса молдавских и зарубежных экспертов¹. Жаль только, что понимание актуальности этой темы для Молдовы несколько запоздало. Жаль, хотя бы потому, что с самого начала было ясно, что в условиях удаленности от деловых столиц Европы и мира, внутренней дезинтеграции и, наконец, просто отсутствия таких природных ресурсов как «нефть и газ», Молдова может полагаться только на собственные ресурсы. Другими словами, при очевидной ограниченности таких факторов производства, как «земля, капитал и инновации», Молдова в достаточной мере располагает только трудовыми ресурсами. Недооценивать важность такого обстоятельства при переходе к рыночной экономике было весьма опрометчиво.

Справедливости ради стоит отметить, что анализ трудовых отношений в переходных экономиках всегда был непростым занятием, так как ситуация на рынке труда в таких странах не является простой произ-

THE LEARNED LESSONS AND THE HOME TASK FOR TOMORROW

As we see, the actual situation of labour market in the Republic of Moldova worries the majority of us – population, entrepreneurs, politicians, and financial donors. The problem of labour migration, deficit of labour force or salary in envelope is rather often tackled by Moldovan and foreign experts.¹ But, unfortunately realization of the seriousness of this issue is a little too late in the Republic of Moldova. It is regrettable at least because of the simple reason that it was clear from the very beginning that in the conditions of remoteness from the business capitals of Europe and world, of internal disintegration and finally of lack of such natural resources as “fuel and gas”, the Republic of Moldova has nothing else to rely on, but on proper resources. In other words, in case of certain limitation of such factors of production like “soil, capital and innovations” the single source the Republic of Moldova sufficiently disposes of is labour resources. And it was extremely unreasonable to underestimate the importance of such circumstance in conditions of transition to market economy.

But for the sake of truth, it is relevant to mention that the analysis of labour relations within transition economies was always a not so simple preoccupation, since situation of labour market within such a coun-

¹ Migration and Remittances in Moldova, M. Cuc, E. Lundback, E. Ruggiero, Washington, D.C.:IMF, 2005 Transferuri de bani de la cetățenii RM, aflați peste hotare la muncă, Studiu CBS, Branch in Moldova, 2004, etc.

ția de pe piața de muncă în asemenea țări nu este o simplă derivată a stării generale a economiei. Măcar și de aceea, că procesul de tranziție la piață trebuie îmbinat cu substituirea modelelor de dirijare și spargerea stereotipurilor de comportament pe piața muncii moștenite de la sistemul vechi.

Aceasta, la rândul său, impune exigențe deosebite față de politicile elaborate, precum și la utilizarea informației operative și veridice în procesul de adoptare a deciziilor politice. Scurta experiență de administrare de stat în Republica Moldova relevă decalajul persistent la noi dintre **conținutul** politicii și **procesul** acesteia, când declarațiile de intenții nu coincid cu mecanismul real de adoptare a deciziilor politice. Dar fără a însuși învățămintele unor asemenea lecții de la etapă parcursă a transformării noastre, noi riscăm să repetăm greșelile la infinit, majorând costurile și așa desul de înalte ale reformelor desfășurate în țară.

În anii '90 ai secolului trecut, Republica Moldova care a pierdut o parte considerabilă a principalelor piețe de desfacere, cu o structură ineficientă a PIB-ului și cu agricultură preponderantă a fost nevoită să suporte unul dintre cele mai profunde și îndelungate declinuri transformatoriale, însoțit de schimbări dramatice pe piața de muncă. Însă nici **reluarea creșterii economiei** în anul 2000 **nu a condus la sporirea gradului** de ocupare a populației chiar și la astfel de sectoare în evoluție dinamică ale economiei ca, de exemplu, construcțiile și sfera serviciilor, în care este sesizat în permanență deficitul de mână de lucru. Această tendință se menține și în actuala perioadă. Se așteaptă că reducerea ritmurilor de creștere a economiei în anul 2007 va impulsiona și mai mult căutările de locuri de muncă convenabile peste hotarele țării, mai ales în mediul tineretului.

Practic în toate cercetările, în care este descris modelul de creștere economică constituit în Republica Moldova, este relevat că procesul migrației de muncă își are începutul încă în anii '90, ca mai apoi, către începutul noului secol, să devină un fel de „carburant original” cu care a fost repornit motorul amușit

водной от общего состояния экономики. Хотя бы потому, что процесс перехода к рынку приходится совмещать со сменой моделей управления и ломкой стереотипов поведения на рынке труда, унаследованных от старой системы.

Это, в свою очередь, выдвигает особые требования к качеству разрабатываемых политик, использованию оперативной и достоверной информации в процессе принятия политических решений. Недолгий опыт государственного управления в Молдове свидетельствует о сохраняющемся у нас разрыве между **содержанием** политики и ее **процессом**, когда заявления о намерениях расходятся с реальным механизмом принятия политических решений. А без извлечения уроков из пройденного этапа нашей трансформации мы рискуем повторять эти ошибки вновь и вновь, повышая и без того высокую цену проводимых в стране реформ.

В 90-х годах Молдове потерявшей значительную часть основных рынков сбыта, с неэффективной структурой ВВП и преобладанием сельского населения, пришлось пережить один из самых глубоких и затяжных трансформационных спадов, сопровождавшийся драматическими изменениями на рынке труда. Однако и **возобновление роста экономики** в 2000 году **не привело к росту занятости** населения даже в таких динамично растущих секторах, как, например, строительство и сфера услуг, где постоянно ощущается дефицит рабочих рук. Эта тенденция сохраняется и в текущем периоде. Ожидается, что замедление темпов роста экономики в 2007 году еще больше усилит поиск подходящих рабочих мест за пределами страны, особенно среди молодежи.

Практически во всех исследованиях, описывающих сложившуюся в Молдове модель экономического роста отмечается, что процесс трудовой миграции берет свое начало еще в 90-х годах, с тем, чтобы к началу века стать своеобразным «горючим, запустившим заглохший двигатель национальной экономи-

try is not a simple derivative of the general state of economy. At least because transition process to market economy should be combined with substitution of management models and breaking of stereotypes of behavior on the labour market inherited from the old system.

This one, in its turn, imposes special exigencies to the elaborated policies, at utilization of operative and veridical information in the process of adoption of political decisions. The short experience of state administration in the Republic of Moldova emphasizes the discrepancy persistent here between the **content** of policy and its **process**, when declarations of intention do not coincide with the real mechanism of adoption of political decisions. But without learning these lessons at the stage of our transformation, we risk just to repeat infinitely the already committed mistakes, increased the already rather high costs for the reforms performed in our country.

During the 90ies years of the last century, the Republic of Moldova, which loosed a considerable part of the main sale markets with an efficient GDP structure and with preponderant agriculture, had to bear one of the longest and deepest transformational declines, accompanied by dramatic changes on labour market. But, even the **economy re-birth** in 2000 did **not improve the situation of employment** of population even in such sectors of dynamic economic evolution like construction and service rendering where there was felt a permanent deficit of labour force. This tendency is actual until now. It is expected that reductions of rhythms of economic growth in 2007 will impulsion even more the search for work places abroad, especially among youths.

Practically all the researches describing the model of economic growth constituted in the Republic of Moldova tackles the subject that the process of labour migration started in 90ies years, so that to become then by the beginning of a new century as a kind of “original carburant used to start the mute motor of national economy”¹² (see graphics No.1 and 2). Re-increase of GDP on basis of reestablishment

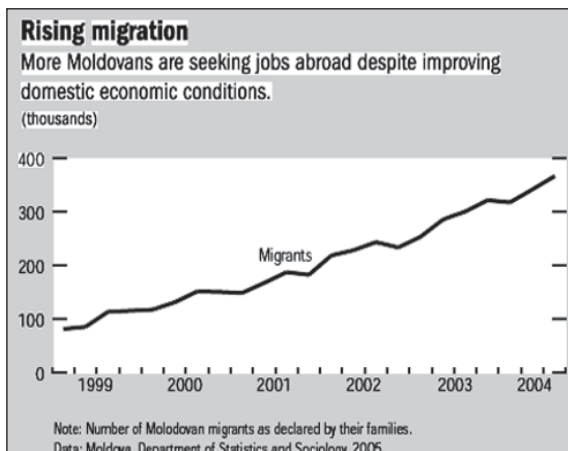
al economiei naționale². Reluarea creșterii PIB-ului în baza restabilirii consumului final al gospodăriilor domestice era susținută de echilibrul financiar fragil, în care importul în majorare impetuoasă era acoperit de fluxul de valută nu mai puțin masiv (vezi graficile 1 și 2).

ки»². Возобновление роста ВВП за счет восстановления конечного потребления домашних хозяйств, поддерживалось хрупким финансовым равновесием, когда стремительно растущий импорт покрывался не менее массивными валютными

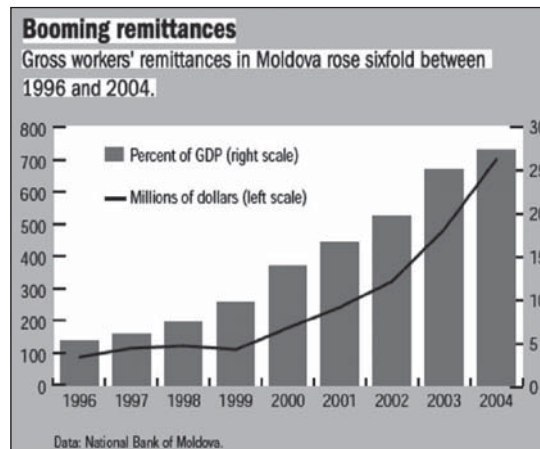
of final consumption of domestic farms was supported by the weak financial balance where the impetuous increase of import was covered a not less massive flux of currency.

The most important fact is the one that neither the always suc-

Graficul 1. Sporirea migrației
График 1. Нарастание миграции
Graphic No.1 Migration enhancement

Graficul 2. Boom-ul transferurilor valutare
График 2. Бум валютных переводов
Graphic No. 2 Boom of currency transfers

Însă cel mai relevant este faptul că timp îndelungat nici guvernele ce se succedau unul după altul, nici mulțimea de experți „nu observau”, pur și simplu, fluxurile contrare în creștere de „export al muncii și de import al valutei” și nu au fost capabile să estimeze în termene optime influența acestora asupra economiei țării. În anul 2003 experții moldoveni mai aveau încă dubii privind caracterul real al creșterii PIB-ului, și printre factorii de relansare economică erau menționate tot felul de cauze, inclusiv „manipulările Departamentului de Statistică privind metodele de calcul al PIB” și comunicatele despre oarecare „70 de companii moldovenești care s-au adaptat la condițiile de piață”.

Multitudinea de cercetări și măsurări sociologice ale migrației de muncă din Republica Moldova, ce au apărut în anul 2004, spre regret, nu au provocat un prea mare interes și de acestea nu s-a prea ținut cont de către politicieni la elaborarea diverselor strategii, concepții și planuri de acțiuni. Altminteri, este foarte greu de explicat, de ce în noua configurație a Guvernului nu a fost de găsit un loc anume pentru un

поступлениями. (см. графики 1 и 2).

Но самым показательным стало то, что долгое время ни сменявшие друг друга правительства, ни многочисленные эксперты просто «не замечали» нарастающие встречные потоки «экспорта труда и импорта валюты» и неспособны были своевременно оценить их воздействие на экономику страны. В 2003 году, молдавские эксперты все еще сомневались в реальности роста ВВП, и среди факторов подъема национальной экономики назывались какие угодно причины, в том числе «манипуляции Департаментом статистики методиками расчета ВВП» и сообщения о неких «70-ти адаптировавшихся к рыночным условиям молдавских компаниях».

Появившиеся в 2004 году многочисленные исследования и социологические замеры трудовой миграции РМ, к сожалению, не вызвали большого интереса и не очень-то учитывались политиками при разработке всевозможных стратегий, концепций и планов действий. Иначе трудно объяснить, почему при очевидной значимости для Молдо-

ceeding governments, nor the multitude of expert just “did not observe” the increasing contrary fluxes of “labour export and currency import” and was not able to estimate in optimal terms their influence over country’s economy. In 2003, Moldovan experts still were having some doubts about the real character of increase of GDP and there were mentioned a lot of causes among the factors of economic rebirth, inclusively “manipulation of the Statistical Department regarding methods of calculation of GDP” and official statements about some “70 Moldovan companies that had adapted to market conditions”

Much to our regret, the multitude of researches and sociologic measures of labour migration for the Republic of Moldova that appeared in 2004 did not provoke a great interest and politicians did not took that into consideration when elaborating various strategies, conceptions and action plans. Otherwise, it is very difficult to explain why the new Government’s configuration did not find a place for a labour ministry, in spite of the importance of the Republic of Moldova given

² Building a better future at home: remittances in Moldova, IMF Survey, V.35, N 3, 2006

minister al muncii, deși este vădită importanța resurselor umane pentru Republica Moldova. De dragul adevărului, face să remarcăm, că Ministerul muncii a fost întotdeauna veriga cea slabă a blocului economic din toate cabinetele, dar și abordarea „nu există minister – nu există probleme” provoacă delicat vorbind, nedumerire.

Conform investigațiilor sociologice, cauza principală a imigrației nu este inexistența locurilor de muncă în Republica Moldova, ci salariile mizere, cu care, de altfel, „nu se soluționează problemele acumulate” și nu corespund „aspirației de a ameliora calitatea vieții”.

Salariile oficiale în Republica Moldova sînt într-adevăr foarte mici. În anul 2005 salariile medii lunare în Republica Moldova erau unele dintre cele mai joase nu doar printre țările Europei, ci și printre fostele republici ale Uniunii Sovietice (cu excepția Kirghiziei și Tagichistanului) și constituiau mai puțin de 5 dolari pe zi de persoană³, prin ceea ce, conform clasificării internaționale, abia se depășește indicatorul riscului sărăciei (4,2 USD pe zi).

Tot mai multe ramuri ale economiei naționale se confruntă în prezent cu deficitul de forță de muncă. Potrivit ultimelor date ale Băncii Mondiale și BERD⁴, crește numărul de angajatori din Republica Moldova, care își exprimă îngrijorarea referitor nu numai la insuficiența de mînă de lucru, dar și insatisfacția în creștere față de nivelul de calificare.

Acesta este un semnal alarmant, care denotă că **piața muncii sesizează randamentul scăzut al sistemului de învățămînt constituit în țară**. Doar este absolut evident că organizarea pieței serviciilor de instruire nu se reduce doar la introducerea învățămîntului cu plată. Pe de asupra, la un astfel de segment al pieței, cum este pregătirea specialiștilor licențiați, în genere, s-au constituit anumite cvasirelații de piață, bazate nu pe salariul minim al lectorului și pe toate adaosurile tarifare ulterioare pentru calificare, ci pe mită, inclusiv, nemijlocit și pentru autorizarea instituției de învățămînt.

вы трудовых ресурсов именно министерству труда не нашлось места в новой конфигурации правительства. Справедливости ради стоит заметить, что Министерство труда всегда было самым слабым звеном экономического блока во всех кабинетах, но и подход «нет министерства – нет проблемы» вызывает, мягко говоря, недоумение.

Согласно социологическим опросам основной причиной иммиграции является не отсутствие работы в Молдове, а низкие зарплаты, которые «не решают накопившиеся проблемы» и не соответствуют «желанию улучшить качество жизни».

Официальные заработанные платы в Молдове действительно очень маленькие. В 2005 году среднемесячные зарплаты в Молдове были одними из самых низких не только среди стран ЕС, но и среди республик бывшего Советского Союза (кроме Киргизии и Таджикистана) и составляли менее 5 долларов в день на человека³, что, согласно международной классификации, едва превышает показатель риска бедности (4,2 USD в день).

Сегодня все больше отраслей национальной экономики испытывают дефицит рабочей силы. Согласно последним данным Всемирного банка и ЕБРР⁴, растет число работодателей в Молдове, выражающих обеспокоенность не только нехваткой рабочей силы, но и растущую неудовлетворенность уровнем их квалификации.

Это тревожный сигнал, свидетельствующий о том, что **рынок труда отмечает низкую отдачу от сложившейся в стране системы образования**. Ведь совершенно очевидно, что организация рынка образовательных услуг не сводится к введению платного обучения. К тому же, на таком сегменте рынка, как подготовка дипломированных специалистов, вообще возникли некие квази-рыночные отношения, основанные не на минимальной ставке преподавателя и последующих тарифных надбавках к ней за квалификацию, а на взятках, в том числе непосредственно за авторизацию учебного заведения.

to human resources. We should remark that the Labour Ministry was always the vulnerability of the economic block from all the cabinets, but there was also such a statement “no ministry – no problems”, which was provoking bewilderment.

According to sociologic investigations, the main cause of migration is not lack of working places in the Republic of Moldova, but the miserable wages, which “do not solve the accumulated problems” and do not correspond to the “aspiration to improve the quality of life”.

Official salaries in the Republic of Moldova are really miserable. In 2005, average monthly salaries in the Republic of Moldova were among the lowest not only among European countries, but also among the former republics of the Soviet Union (excepting Kirghizia and Tadjikistan) constituting less than 5 dollars per person³ a day. According to the international classification, that was very near to the indicator risk of poverty (4,2 dollars per day).

More and more branches of the national economy are facing today the deficit of labour force. According to the recent data of the World Bank and BERD⁴, there is increasing the number of employers from the Republic of Moldova that are worried not only about the problem regarding insufficiency of labour force, but also about the qualification level. That means a labour market sets the alarm about the decreased output of the instruction system from the country.

This is really alarming and denotes that **labour market realizes this decreased output of educational system in our republic**. It is so obvious that organization of market of educational services is not reduced only to the paid education. More than this, there have been constituted certain market quasi relations concerning this segment of market regarding training of licentiates, which were based not on lector's minimal salary and all further tariffs for qualification, but on bribery, inclusively directly for authorization of education institution.

Finally, without an improvement of business environment, without

³ Monitorul Economic nr. 8, 2006, CEP/IDIS Viitorul, Chișinău.

⁴ The EBRD – World Bank Business Environment and Enterprise Performance Survey, Round 3, 2005.

În sfârșit, fără o îmbunătățire a mediului de afaceri, fără elaborarea stimulentei de piață în scopul dezvoltării **businessului mic și mediu, care generează noi locuri de muncă**, va fi imposibil a depăși problemele și disproporțiile constituite în economie. Reformarea pieței muncii, elaborarea legilor și politicilor corespunzătoare necesită luarea în considerare și perceperea esenței economice a fenomenelor ce se declanșează pe această piață. Măcar și pentru aceea, ca să nu punem iarăși carul înaintea boilor și a nu confunda scopul politicii cu modalitatea de realizare a acesteia.

Planurile pe termen lung ale Guvernului sînt formulate în Strategia de reformare a pieței muncii⁵, în limitele a bine cunoscuților parametri (3; 300; 300000). Deja către anul 2009 se așteaptă apariția a 300000 de noi locuri de muncă bine retribuite, iar salariul mediu pe țară va fi la nivelul de 300 de dolari SUA. Dacă e să judecăm și după documentele emise de Guvern, apoi inspiră temeri faptul că puterea intenționează a cîta oară să soluționeze problemele economice prin mijloace birocratice și populiste, deoarece a hotărît să înceapă cu sectorul statal, adică cu majorarea salariilor în sfera bugetară.

Vom sublinia încă o dată, că fără crearea **mecanismelor economice, care să stimuleze activismul de afaceri** este inutil să se mizeze pe creșterea bazei de impozitare în țară. Este și mai puțin probabilă versiunea ca prin metode pur coercitive companiile moldovenești să fie impuse a ieși din „zona cenușie” a sectorului neformal al economiei naționale; în astfel de condiții acestea mai degrabă își vor lichida businessul decît să renunțe la „salariile cenușii”. Și, deci, nu face să se aștepte majorările de venituri la bugetul de stat la un asemenea grad, încît către următoarele alegeri parlamentare salariul mediu în Republica Moldova să constituie 300 USD, iar 300 de mii de lucrători noi, antrenați în economia țării, să voteze pentru cursul luat de către Guvern spre creșterea prosperității republicii.

Наконец, без улучшения деловой среды и создания рыночных стимулов для развития **малого и среднего бизнеса, генерирующего новые рабочие места**, невозможно будет справиться со сложившимися в экономике проблемами и диспропорциями. Реформирование рынка труда, разработка соответствующих законов и политик, требует учета и понимания экономической природы, происходящих на этом рынке явлений. Хотя бы для того, чтобы в очередной раз не ставить телегу впереди лошади и не путать цель политики со способом ее реализации.

Долгосрочные планы правительства сформулированы в стратегии по реформированию рынка труда⁵, в рамках хорошо известных параметров {3;300;300 000}. Уже к 2009 году ожидается появление 300 тыс. новых хорошо оплачиваемых рабочих мест, и средняя заработная плата по стране на уровне 300 долларов США. Опасения вызывает то, что если судить по документам, выходящим из правительства, власть в очередной раз собирается решать экономические проблемы бюрократическими и популистскими средствами, так как начать решили с государственного сектора, то есть с повышения зарплат в бюджетной сфере.

Еще раз подчеркнем, что без создания **экономических механизмов стимулирующих деловую активность**, трудно рассчитывать на рост налогооблагаемой базы в стране. Еще менее вероятным представляется способность чисто силовыми методами заставить молдавские компании выйти из «серой зоны» неформального сектора национальной экономики; в таких условиях они скорее закроют свой бизнес, чем откажутся от «серых зарплат». А значит не стоит ожидать увеличения доходов в государственный бюджет в такой степени, чтобы к следующим парламентским выборам средняя зарплата в РМ составила 300 USD и 300 тысяч новых занятых в экономике страны, проголосовали за взятый правительством курс на рост благосостояния республики.

elaboration of market stimulants for development of **small and medium business that generate new work places**, it will be impossible to overcome the problems and disproportions constituted in economy. Reformation of labour market, elaboration of corresponding laws and policies necessitates taking into consideration and realization of economic essence of phenomena that take place on this market, and least in order to not confound again the aim of policy with the modality of its realization.

Government's long term plans are formulated in the Strategy on reformation of labour market⁵ within the limits of the known parameters (3; 300; 300000). Already by the beginning of the year 2009, we are expecting appearance of 300000 of new well remunerated work places and an average monthly wage of 300 USA dollars. If to judge on basis of documents issued by Government, there appears a certain fear about the fact that it is not for the first time when power intends to solve economic problem by bureaucratic and populist means, since it decided to start with state sector, that means with increase of wages in the budget sphere.

I would like to underline once again that without economic mechanisms, which would stimulate business activism, it is just useless to rely on increase of taxable base in our country. It is less probable the version that by using simply coercive methods, Moldovan companies will get out of the “grey zone” of nonformal sector of national economy. In such conditions they would prefer to liquidate their business rather than to renounce the “grey salaries”. So, as we understand, there is no use to wait for increase of incomes to the state budget to such a degree, that to have, till the next parliamentary election, an average monthly wage of 300 USA dollars and 300 thousand of workers performing their activity in country's economic sector to vote for the course taken by Government for increase of republic's prosperity.

⁵ Strategia Națională privind politicile de ocupare a forței de muncă în Republica Moldova pentru perioada 2006-2020, Guvernul RM, Chișinău.